

Fay Hattında Erkeklikler: Çalışma ve İşsizlik Ekseninde Erkekliğe Bakış

Beril Türkoğlu, Kırıkkale Üniversitesi FEF, e-posta: turkoglu.beril@gmail.com.

Özet

Bu makalede erkekliğin icrai dinamiklere dayalı sosyal bir inşa oluşu, çalışmak ve bir iş sahibi olmanın bu toplumsal inşanın oluşumundaki etkisi irdelenmiştir. Araştırmanın amacı, kadınlara olduğu kadar erkeklere de örtük bir otorite uygulayan ataerkil sistem içerisinde erkeklerin, bir özne olarak kendilerini nasıl konumlandığını anlamak, özellikle çalışma yaşamının erkeklik inşasındaki kurucu değerini vurgulamak ve işsizliğin erkekliği nasıl zedeleyebileceğini tartışmaktır. Bu tartışma, güçlü, atletik, başarılı, heteroseksüel, kentli, duygusuz, aile reisi olarak idealleştiren Hegemonik Erkeklik'e (Connell, 2005) giden yolun çalışmak, para kazanmak ve kendi ayakları üzerinde durmak ile gerçekleştiği görüşüne dayanmaktadır. İş sahibi olmak erkeğe aile içerisinde kadın ve çocuklar üzerinde iktidar kurma fırsatını verirken, aynı zamanda diğer erkeklikler nezdinde de saygı ve statü getirmekte ve bu noktada bir pratik ve anlatı olarak erkeklik ile toplumsal iktidarın temel bileşenlerinden biri haline gelmektedir.

Araştırma kapsamında Ankara-Çankaya'dan 21 erkek katılımcı ile görüşülmüş, görüşmecilere üç temel konu bağlamında sorular sorulmuştur. Sorular ışığında görüşmecilerin erkekliği nasıl tanımladıkları ve idealleştirdikleri, çalışmanın ve iş sahibi olmanın kendi erkeklikleri için önemi ve işsiz kalmanın yaratabileceği sıkıntıların neler olabileceği üzerine yoğunlaşmıştır. Yöntem olarak nitel araştırma tekniği ve amaçsal örneklem kullanılmıştır. Görüşmelerin çıktıklarına bakıldığında, görüşmecilerin hegemonik erkeklik normlarını idealleştirdiği ve erkekliği evli veya bekâr olmaları fark etmeksizin sorumluluk alabilme üzerinden tanımladıkları görülmüştür. Bu sorumluluğu taşıyabilmek ise ancak çalışmakla mümkündür. Ancak, çalışmanın erkekliğin inşasındaki temel yeri sorumluluk kavramını tanımlarken asıl belirleyici faktör olmuştur. Evli erkekler başta olmak üzere bekâr erkeklerin de bu kavramların barındırdığı ideal bir erkeklik kurgusuna yönelik pratikler ürettikleri görülmüştür. Diğer yandan hâlihazırda iş sahibi olmak evli erkekler için hane içinde mikro iktidar alanlarına sahip olmayı beraberinde getirdiğinden, bu iktidarın toplumsal alana doğru genişlemesi de yine iş sahibi olmaya bağlıdır. Bekâr erkekler ise iş sahibi olmayı diğer erkeklerden ve kadınlardan farklılaşmanın, kendi kendine var olmanın bir yolu olarak görmektedirler. Bir işte çalışıyor olmanın önemi ise özellikle alt ve orta sınıf erkekliklerinde farklı anlamlar taşımaktadır. Ekonomik ve sosyal sermayesi görece yüksek olarak değerlendirilebilecek katılımcılar erkekliklerini daha çok iş dünyası içerisinde, akıllarını ve yönetme yeteneklerini kullanma; ekonomik ve sosyal sermayesi görece düşük katılımcılar ise erkekliği daha çok aile ilişkileri özelinde ve sorumluluk almak üzerinden tanımlamışlardır.

Erkekliğin iş hayatına ve çalışma dolayısıyla da sorumluluğa bağlı oluşu, aynı zamanda erkekliğin istikrarsız, ispat gerektiren ve icraata dayalı yapısını da göstermektedir.

Diğer erkeklikler nezdinde anlam kazanan erkeklik, ezilmemek adına ezmeyi ve ayakta durmayı öğrenmek durumundadır. Evli erkeklerin bin bir çabayla edindikleri “aile reisi” statüsünü, hem aileden hem de toplumdan saygı görmek adına canlı tutmak durumunda oldukları görülmüştür. Ayrıca evli katılımcılar çalışarak ve sorumluluk üstlenerek eşleri ve çocukları üzerinde kurdukları iktidarlarını da haklı görmekte ve onlardan saygı beklemektedirler. Bekâr erkekler ise, erkekliği kadınların beğenisini kazanmak adına icra etmektedirler. Son olarak bu çalışmada işsizliğin erkekliği daha da istikrarsızlaştıran ve erkekliğe tehdit oluşturan bir olgu haline gelişine değinilmiştir. Sonuç olarak işsiz olmak, yaş veya sınıf farkı gözetmeksizin tüm erkekler için başarısızlık ve gözden düşme anlamına gelmektedir. İşsizlik durumunda “etraf ne der” ve “karı parası yeme” korkularıyla sızlanan erkeklik için bir işte çalışıyor olmanın ne kadar hayati bir pratik olduğu, (Erk)eğin toplumsal iktidarını sürdürmedeki sarsılmaz rolü ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: Kırılgan erkeklik, çalışma, işsizlik, hegemonik erkeklik, şiddet.

Manhood on the Fault Line: Examining Manhood under the Frame of Working and Unemployment

Abstract

This article examined masculinity as performative, socially constructed phenomena and the role of working on this social construction. The purpose of this article is to understand how men situate themselves as a subject in the patriarchal system, emphasize the value of working as a constituent of masculinity and discuss the threat of unemployment for men’s authority in the society. In this context, the discussion is mainly based on the assumption that Hegemonic Masculinity (Connell, 2005) which defines ideal man as working, powerful, physically strong, successful, heterosexual, urbanite, unemotional and breadwinner, is only achieved by working, earning money and being visible in the society. It also differentiates men in the eyes of other men and bring them societal respect and power.

As a sample, 21 men from Ankara-Çankaya were interviewed and asked questions under three titles. In that sense, the questions were focused on the way how they define and idealize masculinity, the importance of working for them and the possible constrains of being unemployed as a man. Qualitative research and purposeful sampling were used as a method of the study. According to the interviews, they defined masculinity on the basis of *taking responsibility and working* as an only way of it. However, the main role of working on masculinity construction determined the responsibility perception. Married men taking the first order, both married and single men produced performance to attain ideal masculinity. On the other hand, the societal expansion of power is only possible by working since it creates macro-power zones in the family. Single men, on the other hand, defined working as a way of differentiation from other men as well as women. The importance of working was different for low and middle class masculinities. Specifically, middle class men who have both economical and social resources defined

themselves as being smart and having ability of managing others. However, working class men who relatively deprived from economic and social resources defined masculinity on the basis of leading a family and taking responsibilities.

Masculinity depends on taking responsibility so that working. This showed a precarious and performative nature of masculinities as well. Manhood has to learn standing and dominating the weak in the name of not being dominated and it becomes meaningful compared to other masculinities. Married men try to keep their breadwinner status alive to gain and preserve their respectful status in patriarchy. On the other hand, single men give continuous effort to gain respect of women and charm them. Although this effort is needed to gain manhood and gives proud, it becomes conscious play for some of the participants. Lastly, *unemployment* and its threatening nature leded ambiguous situation for masculinity. Regardless of class or age, losing a job means a failure and degradation in the eyes of others. Other's opinions and asking wives for money create shame so that they search for other means to maintain their masculinity. This indicated the vitality of working for masculinity and importance for reproducing patriarchal power.

Keywords: Precarious manhood, working, unemployment, hegemonic masculinity, violence.

Her erkek tam da yaşıyor olduğu için, deniz kıyısındaki çakıl taşları gibi yuvarlanacak, köşeleri yontulacak ve az çok 'yuvarlaklaşacak'tır. Erkeğin erkeklığı hep başka erkekler nezdindeki erkeklıktır. Bu yüzden hep eksik gibidir-yetemez, yatışamaz, doyamaz (Sökmen, 2004: 3).

Giriş

Toplumsal ilişkilerin ikili cinsiyet kategorisinde değerlendirildiği ve sistematize edildiği günümüz koşullarında, toplumsal cinsiyet ilişkilerini anlamak için yalnızca kişilerarası iktidar ilişkilerini anlamak yetmez, beraberinde cinsiyetlendirilmiş toplum ve devlet ilişkilerini de sorgulamak gerekir (Sancar, 2009). 1970'lerde başlayan Kadın Çalışmaları disiplini, bu ilişkinin kadınları nasıl mağdur ettiği üzerine pek çok çalışma sunmuştur. Ancak erkeklığın oyun alanı olan bu sistemi anlayabilmek için erkeklerin kendi cinsiyetlerini toplumsal olarak nasıl konumlandıklarını ve şekillendirdiklerini anlamak, mevcut tahakkümün nasıl sürdüğünü anlamak adına oldukça önemlidir. Erkeklik verili bir kimlik olmaktan çok var olan toplumsal ilişkiler içerisinde tanımlanan sosyal bir inşadır (Connell, 2005; Vandello vd., 2008; Demren, 2008). Erkeklik çocukluktan başlayarak çeşitli sosyalizasyon süreçleriyle şekillenir. Erkeğin ataerkil toplumun değerlerini ve beklentilerini karşılaması ancak belirli toplumsal alanlarda kendini ispat etmesi ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla, bir erkeğin toplum içerisinde statü kazanması bu beklentileri karşılayabilmesine ve bu statünün toplumda diğerleri tarafından onaylanmasına bağlıdır. Süreç içerisinde kazanılan bir durum olan

erkeklik, kaybedilme korkusunu da içinde taşımaktadır. Çünkü erkekliğin gerekleri yerine getirilmezse bu ayrıcalıklı statü verildiği gibi geri de alınabilir.

Tam zamanlı bir işte çalışıyor olma erkekliğe atfedilen en önemli değerlerle çevrelenmiş durumdadır. Bu sebeple belki de erkekliğin en önemli yapı taşlarından biridir. Çalışarak kendi ayakları üzerinden durabilen genç bir adam, evlenip aile kurma, baba olma ve bu vesilelerle de toplum içerisinde söz sahibi olma yolunda yetişkinliğine doğru yol alır. Ancak bu çalışma kapsamında da görülmüştür ki erkeklik özellikle icra edenler tarafından tanımlanması hiç de kolay olmayan bir olgudur. Bu araştırma, çalışmanın erkeklik inşasına ve erkekliğin toplumsal olarak yeniden üretilmesine imkân verdiği düşüncesiyle, erkeklerin kendilerini nasıl tanımladıklarını ve çalışmanın bu erkeklik tanımlarına içkin olup olmadığını anlamayı amaçlamıştır. Çünkü bir işte çalışmak erkekler için pek çok kapıyı açmakta ve bu çalışma ideali kadınlar üzerinde olduğu kadar, erkeklerin birbirleri üzerinde de baskı ve iktidar kurmalarına yol açmaktadır Atay(2004). Bu doğrultuda araştırma kapsamında, erkeklere öncelikle erkekliği nasıl algıladıkları, erkeklik deyince akıllarına ne geldiği, çalışmanın erkeklik için önemi ve işsizliğin bir erkeklik kaybı olarak algılanıp algılanmadığı üzerine sorular sorulmuş ve temel tartışma bu sorulara verilen cevaplar etrafında kurgulanmıştır. Tartışma kuramsal olarak ise feminist kuramdan ve feminist çalışmalardan beslenerek ortaya çıkan erkeklik literatüründen beslenmektedir.

Feminizmin açtığı yolda erkeklik çalışmaları

Erkekliği tanımlamak dünyada 70'lerden itibaren üzerine düşünülen bir konu olmuşken, Türkiye'deki geçmişi oldukça yenidir. Bu nedenle erkeklik çalışmalarının geldiği yerden başlamak kuramsal açıdan da yönlendirici olacaktır.

Feminist çalışmaların açtığı yoldan ilerleyerek, 70'li yılların ortalarına doğru Joseph Pleck ve Jack Sawyer tarafından gerçekleştirilen *Erkekler ve Erkeklikler (Men and Masculinities, 1974)* isimli çalışma erkekliği eleştiren ve bu anlamda devamı gelecek olan çalışmalara kapıyı açan ilk önemli çalışma sayılır. Takip eden çalışmalar ise erkekliğe atfedilen özellikleri, erkekliğin bin bir çaba ile inşa edilip, tek bir hamleyle yıkılma tehlikesini ve bu inşanın dinamiklerini pro-feminist bir yaklaşımla sorgulamaya başladılar. Ancak 90'larda kendini gösteren ikinci dalga erkeklik çalışmaları, erkekliğin sorgulanmasıyla sarsılan iktidarı devam ettirme çabası içerisinde, erkeklik özelliklerini pekiştiren araştırmalar gerçekleştirmiştir (Connell, 2005: 21-25). 30'lu yıllarda cinsiyet çalışmalarını fazlasıyla etkisi altında bırakan *Cinsiyet Roller* teorisi biyolojik farklılığın öngördüğü toplumsal sınıflandırmanın sosyalizasyon süreciyle oluştuğunu ve içselleştirildiğini söylemektedir. Bu teori çerçevesinde, *erkeklik (masculinity)* iktidar ve otorite ile ilişkilendirilirken, *kadınlık (femininity)* ise pasiflik ve itaatkârlık ile ilişkilendirilir

(Connell, 2005: 68). Ancak bu söylem, tarihsel ve toplumsal süreçlerin cinsiyet rolleri üzerindeki etkisini ve normların ilişkisellik içerisinde oluştuğunu gözden kaçırmaktadır (Kimmel, 1987).

Daha sonraki çalışmalarda, sosyal inşacı perspektif benimsenmekte; cinsiyet normları okul, aile, medya gibi toplumsal araçların ve karşılıklı ilişkilerin değiştirdiği bir yapı olarak değerlendirilmektedir (Connell, 2005: 35). Cinsiyeti bu bağlamda inceleyen Thompson ve Pleck (1987), yaptıkları bütüncül çalışmayla toplum tarafından kabul edilen erkeklik rolü normlarını “anti-feminenlik, statü ve sertlik” olarak belirlemişlerdir. Bu ve devamında gelen çalışmalar ise, kullanılan ölçme değerlendirme metotlarıyla genel geçer bir erkeklik algısına ulaşmaya çalışmakta; aynı zamanda da tüm erkeklerin bu normlara uyup uymadığı veya erkeklik kavramının tüm erkekler için aynı olup olmadığı sorusunu akıllara getirmektedir. Tam da bu noktada Connell’in *Hegemonik Erkeklik* ve *Erkeklikler* kavramları farklı erkekliklerin ideal bir erkeklik çerçevesinde birbirine nasıl eklemlendiğini veya birbirine göre nasıl konumlandırıldıklarını tartışmaktadır.

Bir erkeklik ideali: Hegemonik erkeklik

Erkekliğin genel geçer bir tanımından bahsediliyorsa; erkek olmak güçlü, rekabetçi, duygusuz, akılcı, ezici, risk alan, sert, saldırgan, korumacı veya hiyerarşinin üst basamaklarında olmak gibi idealleri de beraberinde mi getirir? Bu durum, toplumun farklı gruplarında yer edinen her erkek için geçerli midir? Bu sorulara verilebilecek değişken cevaplar düşünüldüğünde, toplumsal ve tarihsel devrimin içerisinde evrensel bir erkeklik tanımından bahsetmek oldukça zor görünüyor. Connell (2005: 77), *hegemonya* kavramını Gramsci’nin sınıf analizinden yola çıkarak bir grubun toplumda egemen konumda olmasına dayalı kültürel bir dinamik olarak yorumluyor. Buna bağlı olarak da patriarkal kültürün hâkim olduğu toplumlarda, genç, heteroseksüel, beyaz, iş sahibi, sporda başarılı, güçlü, atletik, kentli, duygusuz bir erkek *hegemonik erkeklik* kavramını en iyi şekilde temsil eden ideal erkek olarak değerlendiriliyor. Türkiye’de ise hegemonik erkeklik “heteroseksüel, kadın ve mülk sahibi olan, sahibi olduğu kadını (!) ve mülkünü koruyacak, gerektiğinde uğruna dövülecek, geleneksel değerlere bağlı aile babalarına tekabül etmektedir” (Altunpolat, 2009). Erkeklik, toplumsal araçlarla bir norm olarak dayatılmakta, erkekleri rekabetçi olmaya, birbirleri ve kadınlar üzerinde iktidar kurmaya yöneltmektedir. Ancak Connell (2005: 26), erkekliğin sabit bir karakteristiğe hapsolmadığını, zamana ve duruma göre değişkenlik gösterdiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla var olan toplumsal cinsiyet ilişkileri içerisinde hegemonik pozisyonu ele geçirmiş olan erkekliği de mutlaka zaman-mekân bağlamı içerisinde anlamak gerekmektedir.

Connell (1987), ilk çalışmasında erkeklerin, toplumdaki iktidar ilişkilerini çeşitli yollar ve durumlarla denetlediği ve bundan çıkar sağladığı bir *cinsiyet sistemi* olduğundan söz ediyor. Bu sistem, kültürel pratikler ile ideal erkeklik değerlerini gerek kurumlarla yeniden üretip destekleyerek, gerekse de ailevi değerlerle içselleştirilerek arzulanır ve ödüllendirilir hale getiriyor (Sancar,2009). Ancak, hegemonik erkeklığe atfedilen bütün özellikleri taşımak, normal koşullarda kolay değildir, bu yüzden hegemonik erkeklik az sayıda erkekte hayat bulur. Bu tanımın dışında kalanlar ise hegemonik erkeklığe ne kadar yakın olurlarsa, sistemin erkeklere sunduğu avantajlardan o ölçüde faydalanabilirler. İşte tam da bu nedenle genellenebilir bir erkeklik yerine, bu şemsiyenin altına girmeye çalışan veya dışına itilen farklı erkeklik deneyimlerinden bahsetmek gerekir. Hegemonik erkeklığın kültürlerarası bir modeli olmadığı gibi, aynı kültür içerisinde farklı ekonomik, dini, etnik, tarihsel durumlara göre şekillenen farklı erkeklik deneyimleri olduğunun altı çizilmektedir¹ (Connell, 1995).

Kimmel (1987) hegemonik erkeklığın getirdiği gücün sürekli deneyimlenen bir şey olmaktan ziyade *kolektif bir şekilde* kadınlar ve diğer erkeklikler üzerinde etkili olduğuna dikkat çeker. Başka bir deyişle erkeklik, *gücü deneyimlemek* değil *gücü kullanma yetkisinin* farkında olmaktır. Bu durum iktidar kurma pratiklerini belirleyen temel bir göstergedir. Değişen koşullar ve cinsiyetlerarası ilişkilere göre şekillenen erkeklik, bu farkındalıkla beraber kendini içinde bulunduğu kültürde sürekli bir mücadele ve çatışma içerisinde yeniden üretmek için idealleştirilen erkek imgesine ulaşmayı ve diğer erkekliklerin iktidarında ezilmemeyi amaçlar (Connell, 2005).

Erkeklığın kırılğan yapısı: Kazanılan erkeklikler

Pek çok araştırmacının söylediği gibi erkeklik elde edilmesi zor bir ideal olmakla beraber, bir erkeğin küçük yaştan itibaren kazanması ve yaşadığı süreç boyunca bu ideale ulaşma çabasını devam ettirmesi gereken bir durum olarak ele alınır (Connell, 1995; Kimmel, 1996; Vandello vd., 2009). Sünnet olmak, askere gitmek, evlenmek veya baba olmak erkeklığın kanıtlandığı ve erkeğin statüsünü değiştiren, “erkeği erkek yapan” olaylardır (Selek, 2008: 8-16). Erkeklerin iktidar oyunu oynayabilmek adına, ezmek için ezilmeyi, hükmedebilmek için boyun eğmeyi öğrendikleri askerlik yaşantılarını ele aldığı *Sürüne Sürüne Erkek Olmak* kitabında Selek, ordudaki hiyerarşik yapıya isteyerek veya istemeyerek dâhil olmanın, bu hiyerarşik düzenin ordu dışında da devam ettirilmesine yol açtığını açıkça ortaya koymaktadır. Ordunun iktidar alanı içerisinde, bu erkek iktidarından nasibini alan fakat ses çıkaramayan erkek, aile reisliği statüsüne erişince aynı tahakkümü eşi ve çocukları üzerinde uygulamayı kendine hak olarak görebilmektedir. Bu nedenle erkeklığın iktidar ilişkileri çerçevesinde şekillenen

ve hayatın her alanında söylemsel ve deneyimsel olarak kendini yeniden ürettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Militarizmin erkeklik inşası üzerindeki etkisi elbette erkekliğin yeniden üretimini sağlayan en temel unsurlardandır ancak bu çalışmanın boyutları ve kapsamını aştığından bu konuya kısa bir vurgu yapmakla yetinelim.²

Erkeklik deneyimine karşın kadınlık, farklı geçiş aşamalarını (regl olma, anne olma vb.) içerse bile, erkeklik gibi sosyal bir kanıt gerektirmez (Bosson vd., 2009). Ayrıca kadınlık değerleri toplum tarafından atfedildiği ve sıkıca kontrol edildiğinden, erkeklik gibi kaybedilme tehdidi altında değildir (Kandiyoti, 1995). Ancak erkekliğin tanımı ve pratikleri süreç içinde değiştiğinden, erkekliğe dair ebedi bir belirsizlik, sürekli bir çaba ve kendini ispatlama durumu söz konusudur (Kandiyoti, 1995; Kimmel, 1996; Vandello vd., 2009). Sosyal Psikoloji literatüründe bu durum *Eğreti Erkeklik (Precarious Manhood)* olarak ele alınmakta ve erkekliğin verili bir durum olmaktan ziyade performansa dayalı elde edilen ve yitirilen bir sosyal inşa olduğu söylenmektedir. Örneğin, yapılan bir çalışmada katılımcılar cinsiyetleri fark etmeksizin erkekliği fiziksel ve biyolojik geçişlerin yanı sıra, sosyal anlamda kendini kanıtlama ile gerçekleşeceğini kabul ettiğini söylemektedirler. Aynı zamanda erkek olma durumu iş sahibi olmak gibi sosyal başarı veya işini kaybetmiş olmak gibi sosyal kayıplarla değerlendirilirken, kadın olma durumunu memenin alınması veya çocuk doğuramama gibi fiziksel kayıplarla değerlendikleri görülmüştür (Vandello vd., 2008).

Erkekliğin kazanılan bir sosyal statü oluşunu ve sınırlarının belirsizliğini sorgularken, bazıları evrimsel süreçlerden, bazıları ise sosyal rol dağılımının etkisinden söz eder. Ancak, sosyal ve ekonomik anlamdaki değişikliklerin cinsiyetlerarası iktidar ilişkilerine etkisi düşünüldüğünde bu yaklaşımların yetersiz kaldığı söylenir. Bunun yanında toplumlardaki modernleşme süreci ve endüstriyel kapitalizmin yarattığı toplumsal değişikliklerin farklı erkekliklerin oluşumuna yol açtığı görülür ki bu iktidar ilişkileri içerisinde kazanılan ve yitirilen bir durum olan erkeklik, erkek olan ve erkek olmayan arasındaki farkı keskinleştirir (Sancar, 2009: 19). Kapitalist sistem ile modern cinsiyet rejiminin aynı dönemde ortaya çıkması aslında rastlantısal değildir. Akıl yürütme ve yönetme kabiliyetini elde tutan beyaz erkek, sömürücü kapitalist sistemin de yöneticisi olarak sembolleşir. İşçi sınıfı erkekler ise endüstriyel kapitalizmin fabrika sistemi içerisinde kol gücüne dayalı işlerle kendini var eder (Collinson ve Hearn, 1996). Tam da bu yüzden, fabrika koridorlarında inşa edilen işçi sınıfı erkekliğinin dinamikleri, klimalı ofislerde inşa edilen orta-sınıf erkekliklerinden farklıdır (Connell, 1995: 36). Fabrika sistemiyle birlikte endüstriyel kapitalizm, ev ile *çalışma alanı* arasında büyük bir fark yaratarak mekânların da cinsiyetlendirilmesine katkıda bulunmuştur. Böylece kadınlar ev içi işlerle

uğraşırken, erkekler ise kendilerini evi geçindirmek için uğraşan ve daha iyi işler bulmak adına sürekli rekabette olan “aile reisleri” olarak tanımlamaya başlarlar (Sancar, 2009: 51-53). Bu tanımlama ile toplumsal statüsü de farklılaşan erkekler, evdeki otoritesini ne kadar sağlamlaştırırlarsa toplumda ve diğer erkeklikler nezdinde de o ölçüde statü kazanırlar. Bu durumun yansımalarını bu çalışmanın erkeklik tanımları kısmında da ayrıntılı olarak göreceğiz. Örneğin, erkekliği aile reisi olmanın veya olacak olmanın verdiği bir işte çalışma ve aileye bakma sorumluluğu olarak tanımlamaları aslında, erkeklik statüsünü korumak için çalışmayı ne kadar içselleştirdikleri anlamına da geliyor. Araştırmadaki pek çok erkek, Foucault’nun (2005) iktidar ve öznellik yorumunun ne kadar geçerli olduğunu serimlercesine eve ekmek getirmenin verdiği rahatlık ve gururla, dışarıya karşı başı dik dolaşabildiğini ima etmiştir. Erkeğin öznelliği ancak erkek kendisini bir iktidar alanı içerisinde konumlandırınca bir anlam taşımaktadır (aktaran Demren, 2008: 79). Bu nedenle erkekler sıklıkla çalışmanın ve para kazanmanın verdiği iktidarı, evde kadına ve çocuklarına karşı kullanarak icra etmekte ve toplumdaki öznelliklerini bu iktidar ilişkisi üzerinden kurup kanıtlamaktadırlar.

Erkekler için çalışıyor olmanın önemi, kimsenin desteği olmadan kendi kendine var olmak ve toplumun erkekliğe dair başarı beklentisini yaptığı iş üzerinden göstermek ile iç içedir (Catano, 2000). Sancar’ın (2009: 57) deyişiyle 19. yüzyılda “sermayesi, yumrukları ve kılıcı olan” erkekler, kapitalizmin gelişiyle 20. yüzyılda üretim gücünü, risk alma becerisini ve aklını sermayeleştirerek iktidar olabilmeyi hedeflerler. Erkekliğin biyolojik temellerden ziyade toplumsal bir cinsiyet pratiği oluşu, tarihsel ve toplumsal gelişmelerin rüzgârı altında daha da sağlam durmaları ve bu değişimlere uyum sağlama gereğini de doğuruyor. Bu bağlamda erkekliği tam zamanlı bir işte çalışarak ispat etmek, katılımcıların bir yandan toplumsal otoritelerine katkıda bulunurken diğer yandan da erkekliklerinin kırılgan yapısını pekiştirmeye de devam ediyor. Çünkü bin bir çaba ile edinilen iş ve toplumsal konum, en ufak cinsiyet tehdidi ile en başa dönme, erkekliği yeniden kurgulama riskini de beraberinde getiriyor.

Erkekliğin kaygan zemininde ayakta kalmak: Zedelenen erkekliğin yeniden inşası
“Yeterince erkek olmak” diğer erkek gruplarının kişinin erkekliğini kabul etmesi ve onaylamasıyla mümkündür. Bu yüzden erkeklik verildiği gibi kolayca geri de alınabilir (Real, 2004: 176 aktaran Atay, 2004: 26). Sonu gelmeyen çabalar sonucu kazanılmış erkeklik, beklenmeyen bir davranış veya sosyal durumun yarattığı etkiyle kaybedilme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Erkekliğin kırılgan yapısı dışsal tehditlere karşı hassas olduğundan, erkeklerin bu gibi tehditlere şiddet veya saldırganlıkla tepki verdikleri görülür. Örneğin, bu konuda yapılan bir çalışmada oldukça efemine kabul edilen saç tarama, süslenme işlerini kamusal bir alanda

yapması söylenen bir grup erkek, bu eylem sonrasında oldukça saldırgan davranışlar göstermiştir (Bosson vd., 2009). Ayrıca, çalışma kapsamında erkek prototipine uygun olmadıkları söylenen (yemek yapmayı sevmek, şiir yazmak, kavga etmeyi becerememek vb.) ve geleneksel erkeklik değerleri yüksek olan erkekler ile yine feminen olduğu söylenerek erkeklik tehdidi verilen erkeklerde saldırgan düşüncelerin belirdiği de gözlenmiştir (Vandello vd., 2008). Buradan da anlaşılacağı gibi erkeklik kadına dair olandan uzak durarak inşa edildiğinden, kadınsı durumlar erkekliği tehdit etmektedir ve erkekliğin en görünür hali olan şiddet ile erkekliğin yeniden inşası söz konusu olmaktadır. Şiddetin erkekliğin inşası ve dolayısıyla kadına yönelik şiddet ile bağlarını görmemek olmaz. Şiddetin erkekliğin kuruluşundaki rolü temel olarak bu çalışmanın amacı olmasa da, erkekliğin özellikle işsizlikle tehdidi durumunda açığa çıkan bir yeniden inşa stratejisi olduğunu hatırlamak, bir işte çalışıyor olmanın hegemonik erkeklik ile bağlarını anlayabilmek adına iyi olacaktır.

Erkek şiddeti, *statü uyumsuzluğu* (*status inconsistency*) olarak da ele alınabilir. Evde aile reisi olarak saygı görürken, toplumda ekonomik ve sosyal anlamda diğerlerine göre yetersiz kalan erkekler bu statü uyumsuzluğunu başka bir erkeklik kodu olan şiddet ile dengeleyerek, evdeki iktidarlarını korurlar (Gelles ve Straus, 1988). Kendini çalışmak üzerinden var eden erkekler, işsizlik tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarında kendi cemaatlerinde dışlanma korkusuyla da yüzleşirler ve bu durum, erkekliği yeniden inşa etme stratejilerini doğurabilir. İşsiz kalarak evin geçimini sağlayamayan ve aile reisi rolü sarsılan bir erkek, kendisinden beklenen ataerkil gücü şiddet uygulayarak gösterebilir (Messerschmidt, 1993: 81; Orme, Dominelli ve Mullender, 2000). Afrika'da yapılmış olan bir araştırma, işsiz erkeklerin daha fazla cinsel şiddet kullandıklarını ve bunu fiziksel güçlerini ortaya koyarak saygı görmek adına yaptıklarını göstermiştir (Groes-Green, 2009). Ayrıca Amerika'da yapılan bir araştırmanın raporuna göre, eşleri çalışan kadınların eşlerinden şiddet görme oranı, eşleri işsiz kaldığında yükselmektedir (Macmillan ve Kruttschnitt, 2005).

Patriarkal bir kültürün egemen olduğu Türkiye'de de benzer bir tabloya rastlamak mümkün. Kadına yönelik şiddetin dramatik ve korkutucu boyutlara ulaştığını son yıllarda yapılan oldukça geniş ölçekli çalışmaların sonuçlarında da görüyoruz. Örneğin, 2006 yılında Türkiye'nin tüm bölgelerinden yalnızca evli kadınlarla yapılan bir araştırmaya göre 1800 kadının % 35'i hayatları boyunca en az bir kez fiziksel şiddet görmüş ve şiddet kullananlar genellikle en yakınlarındaki erkekler yani kocaları, babaları ve yakın akrabaları olmuştur (Altınay ve Arat, 2007). Bu oran 2008'de Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün yapmış olduğu çalışmada ülke çapında % 39'lara ulaşmaktadır. Aynı araştırmaya göre fiziksel şiddet cinsel şiddet ile beraber yaşanmakta ve bu

iki şiddetten birini yaşayan kadınların oranı %42'yi bulmaktadır (HÜNEE, 2008). Bu şiddetin bağlamsal nedenleri elbette değişebilmektedir ancak asıl önemli olan erkeğin şiddeti bir kontrol biçimi olarak kadına yönelik kullanıyor olmasıdır. Şiddetin erkekliğin icrai yapısını doğrulayan bir kontrol mekanizması olduğunu söyleyebiliriz. Erkekliği inşa etmenin ve ispatlamanın diğer bir yolu da kendisine toplumsal statü kazandıran iş sahibi olmak yani “eli ekmek tutma” durumudur. Çalışmak ve bir iş sahibi olmak özellikle evlilik içerisinde erkeğe kadına ve çocuklarına bakma sorumluluğunu yükler. Bu sorumluluğu taşıyıp görevini yerine getirdiğini düşünen erkek ise kadın üzerinde üstünlük kurma hakkını kendinde görmektedir ve bu durum aile içi şiddetin temel problemlerinden biri olarak görülmektedir (Groes-Green, 2009). Bu durum özellikle eşlerarası statü farkı keskinleştikçe daha ağır sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin, eşinden daha iyi bir statüde çalışan ve daha iyi kazanan kadınların eşinden şiddet görme riske ikiye katlanmaktadır; bu kadınların % 63'ü eşlerinden en az bir kez fiziksel şiddet görmüşlerdir. Bunun yanında büyük bir kısmı da, farkında olmasa bile, eşleri çalışmalarına izin vermediği için ekonomik şiddete de maruz kalmaktadırlar (Altınay ve Arat, 2007; HÜNEE, 2008). Kadınların şiddet görmelerinin en temel neden ise kadının çalışmasına veya erkeğin işsizliğe bağlı olarak yaşanan ekonomik sıkıntılar olarak görülmektedir. Şiddet gören kadınlar bunun nedenini en başta “erkeğin ailesiyle yaşadığı sorunlar” olarak belirtirken bunu “erkeğin işsiz kalması, çalışma sorunları ve bunlara bağlı olarak yaşanan problemler” takip etmiştir (HÜNEE, 2008).

Çalışmanın bir erkek için salt para kaynağı olmaktan çok, bir sosyal kaynak haline gelmesi beraberinde iş kaybı veya kaybetme tehdidi yaratmakta ve bu durum erkekler için psikolojik anlamda olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Özellikle işsiz erkekler çalışan erkelere kıyasla daha fazla kaygı, öfke ve düşmanlık davranışları sergilemekteler. Toplumsal statü kaybının dolaylı olarak yaşattığı bu gerginlik erkeklerin özellikle aile ilişkilerinde daha fazla çatışma yaşamalarına neden olmakta ve hatta eşlerine uyguladıkları şiddet belirgin bir şekilde artış göstermektedir (Sümer, Solak ve Harma, 2013). Kendisinden beklenen “aile reisliği” rolünü işini kaybettiği için yerine getiremeyen erkek, kaybettiği sosyal kaynaklarını kendisine biçilen başka bir davranışı, özellikle şiddeti, kullanarak erkekliğini yeniden inşa etme çabası içerisine girebiliyor. Türkiye’de işsizlik-erkeklik ilişkisini sorgulayan bir çalışmada yapılan görüşmeler de, işsiz erkeğin başvurduğu şiddetin mazur görüldüğünü ortaya koyuyor (Ok, 2011). Bu anlamda, kadınların erkek şiddetine ve hâkimiyetine dönük onayı aslında hegemonik erkeklik pratiklerinin de döngüsüne katkıda bulunuyor. Bu durumda kadınların hegemonik erkekliği kabul etmesi ve hatta onaylaması, bu hegemonyanın sürdürülebilirliğine dolaylı da olsa katkıda bulunuyor

(Sancar, 2009: 38). Tüm bu sonuçlar dikkate alındığında çalışmanın ve iş sahibi olmanın erkekliğin sosyal inşasındaki önemini görmek kaçınılmazdır. Erkekliği kazandıran en temel adım sayılabilecek iş sahibi olma, birincil değerinden çok ona yüklenen sosyal değerler nedeniyle iş kaybı durumunda bir onur meselesi haline gelebilir ve üzerine kurulan erkeklik bir anda yerle bir olabilir. Bu nedenle bu araştırmanın amaçlarından biri olarak çalışıyor olmanın ve bunun sosyal getirilerinin erkekler tarafından nasıl anlamlandırıldığını, erkeklik için nasıl bir değer taşıdığını öğrenmek, erkeklerin gündelik ilişkilerini bu bağlamda nasıl yönettiklerini ve toplum ile nasıl ilişkilendiklerini anlamak adına da önem taşımaktadır.

Bu araştırmayı yapmamdaki en temel neden idealleştirilen erkeklik değerleri ve bu ideallerin sarsılmasıyla ortaya çıkan şiddet olaylarıdır. Kadına yönelik ataerkil şiddeti sorgulamak beni işsizliğin ve dolayısıyla da çalışmanın erkeklik için önemini sorgulamaya, erkekliğin erkeklerce nasıl anlamlandırıldığını sorgulamaya yönlendirdi. İkiye bölünmüş cinsiyet algımız, yarattığı kategoriler dâhilinde cinsiyetleri anlamamızı veya cinsiyeti giyen kişinin kendini o cinsiyete göre nasıl konumlandığını görmemize engel olabilir. Peki, kadının karşısında konumlandırılmış, zıtlıklardan beslenen ve içinde yaşadığımız cinsiyetlendirilmiş toplumun iskeletini oluşturan erkeklik kavramına erkekler nasıl bir anlam yüklüyor? Kendilerini toplumda nasıl konumlandırıyorlar? Toplumun gözünde “demir adam” olan erkekler, yürüdükleri bu ıslak zeminde hiç kayıp düşmüyorlar mı, erkeklikleri zedelenmiyor mu? Erkekliğin yumuşak karnına basınca, bunun sonuçları neler olabiliyor? Bu araştırmada özellikle erkekliğin erkeklerce nasıl tanımlandığı ve bu tanımlarda erkekliğin yeniden üretimini destekleyen icrai durumlar ön plana çıkarılmaya çalışılacaktır. Aslında bu tanımlar arasında gizlenen pek çok söylem erkekliğin icrai yapısını ve bu yüzden herhangi bir başarısızlık ve tehdit durumunda erkekliği kaybetmenin ne kadar kolay olduğunu da göstermektedir.

Dünyada geç de olsa ivme kazanmış erkeklik çalışmaları Türkiye’de geç kalınmış bir alan olarak değerlendiriliyor (Atay, 2004). Bu nedenle yapılan bu çalışma, bir sonrakilere ilham verme amacını da taşımaktadır. Çalışmanın amacı, kadınlara olduğu kadar erkeklerle de örtük bir otorite uygulayan ataerkil sistem içerisinde erkeklerin bir özne olarak kendilerini nasıl konumlandığını görmek ve özellikle çalışmanın erkeklik inşasındaki kurucu değerini vurgulamak, işsizliğin hegemonik erkekliği nasıl zedeleyebileceğini tartışmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada temel olarak katılımcıların erkeklik kavramının altını nasıl doldurduğu merak edildiğinden, bunu standardize edilmiş bir formla elde etmek

pek mümkün değildi. Bu yüzden, katılımcıların kendileri ve toplumdaki erkeklige dair fikirlerini daha ayrıntılı alabilmek adına nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Ankara ili Çankaya ilçesinde 21 yetişkin erkek ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış ve bu görüşmelerin 19'u araştırmada kullanılmıştır. Elbette ki Çankaya, sınırları oldukça geniş bir ilçe olduğundan bu çalışmayı bu bölgenin tamamına genellemek söz konusu değildir. Bu bölgenin tercih edilmesinde çalışma yerlerinin çeşitliliği ve bölgenin araştırmacıya daha erişilebilir olması temel etkenler olmuştur. Katılımcılar *amaçsal örneklem* tekniği ile seçilmiştir çünkü Black'in de belirttiği gibi bu yöntem araştırmacının belirlediği kriterler kapsamında, farklı karakterleri barındırabilen bir örneklem imkânı sunmaktadır (aktaran Kümbetoğlu, 2008: 99).

Örnekleme seçerken katılımcıların özellikle gelir ve eğitim seviyelerine, yaşlarına ve medeni durumlarına dikkat edilmiştir. Farklı eğitim seviyelerinden, yaş gruplarından veya farklı toplumsal sınıflardan olmak erkeklığın nasıl yaşandığını ve erkeklik söylemlerini değiştirebilir. Bu nedenle örneklemin olabildiğince kapsayıcı olmasına çalışılmıştır ancak elde edilen gelir ve yapılan işler dikkate alındığında, örneklemin alt, orta alt ve orta-üst sınıfı temsil ettikleri söylenebilir. Ancak üst sınıftan (sermayeyi yöneten bağlamında) bir katılımcı bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmanın sonuçları değerlendirilirken bu durum göz önünde bulundurulmalıdır. Görüşmecilerin gerçek isimleri, gizlilik anlaşmasını ihlal etmemek adına kodlar verilerek değiştirilmiştir.

Saha çalışması 2012 yılının Şubat ve Mayıs ayları arasında yapılan araştırmada, görüşmeler izin verildiği ölçüde ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmıştır. Araştırmaya katılan erkeklerin yaşları 20 ile 68 arasında değişmektedir (ort: 33.94). Çalışmanın erkeklığın inşası için önemini ön plana koyarsak, işini kaybetmiş veya iş bulamamış olmak da erkeklik kaybı hissiyatını doğuran bir durumdur. Bu nedenle, üniversite öğrencisi olduğu için çalışmayanların dışında, görüşmecilerin çoğunun hayatlarının bir döneminde işsizliği deneyimlemiş olması karşılaştırma yapabilmek adına uygun zemin hazırlamıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde sorular üç ana başlık altında sorulmuştur. Bunlardan ilki erkeklerin erkekligi nasıl tanımladığı ve konumlandığı ile ilgili sorulardır. İkinci olarak çalışmanın ve iş sahibi olmanın erkekler için önemi ve son olarak işsizliğin erkekler için oluşturduğu tehdit bağlamında sorular sorulmuştur. Görüşmeler çoğunlukla tek bir alanda değil, aksine, görüşmecilerin kendilerini rahat hissettikleri kendi ortamlarında gerçekleştirilmiştir. Ancak burada değinilmesi gereken önemli bir nokta da görüşmelerin tamamının kadın bir araştırmacı olarak benim tarafımdan yapılmış olmasıdır. Erkeklik gibi çok konuşulmayan fakat sürekli ispat edilerek kadınlığın üzerinde konumlandırılmaya

çalışılan bir olguyu, bir kadınla konuşmak görüşmelerin içeriğini ve niteliğini etkilediğinden, sonuçları ele alırken bu ayrıntıyı gözetmekte de fayda var.

Yapılan görüşmeler üç farklı araştırmacı tarafından deşifre edildikten sonra, hem literatürden alınan teorik bilgi hem de görüşmelerden sağlanan veriler doğrultusunda oluşturulan temalar altında kategorik olarak düzenlenmiştir. Daha sonra da bu kategorilerin altı ilişkili kodlamalar ve alt başlıklarla doldurularak görüşmelerin yoruma hazır şeması çıkartılmıştır. Görüşmelerin sonuçları oldukça geniş kapsamlı ve birbiriyle bağıntılı birçok yan tema üretebilecek yoğunluktadır. Fakat bu çalışmada konu erkekliğin çalışma ve işsizlik bağlamında nasıl algılandığına ve deneyimlendiğine dair analizle sınırlandırılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Değişen erkeklik algıları: Kime göre, nasıl erkeklik?

Connell'ın (2005) da belirttiği üzere din, dil, ırk, yaş, cinsiyet kimliği, kültür ve koşullara göre her erkeğin deneyimlediği erkeklik farklılaşmaktadır. Ancak görüşmelerin geneline bakıldığında, farklı erkeklik örüntülerinden ziyade hegemonik bir erkeklik ideale ulaşma pratikleri ve bunun üzerinden yapılan temellendirmeler göze çarpmaktadır. Bireylerin ve sistemin yaygınlaştırdığı hegemonik erkeklik bir ideal olarak her birinin tepesinde kılıç gibi sallanırken, erkekler gündelik pratiklerini ve erkeklik tanımlarını bu ideale ulaşmak veya bu idealden uzak durmak üzere, farkında olarak veya olmayarak harmanlamaktadırlar. Araştırmanın geneline bakıldığında ise görüşmecilerin erkeklik normlarını idealleştirdiklerini ve erkekliği *sorumluluk taşıma ve bir işte çalışma* ekseninde tanımladıkları görülmektedir. Dolayısıyla sorumluluk almak çoğunlukla erkeğin çalışmasına bağlı bir durum olarak konumlandırılmıştır. Evli erkekler başta olmak üzere bekâr erkeklerin de bu kavramların barındırdığı ideal bir erkeklik kurgusuna ulaşmaya yönelik pratikler ürettiği görülmüştür.

Değişen erkeklik tanımlarında en çok dikkat çeken, erkekliğin *sorumluluk* kavramı üzerinden tanımlanıyor olmasıdır. Bu durumun çoğunlukla aile yapısı içerisinde ve toplumun diğer alanlarında üstlenilmesi gereken *sorumluluk* olarak açığa çıktığı görülmektedir. Sorumluluk aslında erkeğe yüklenen "aile reisi" ve ekmek kazanan rolüyle iç içe geçmiş olduğundan yeni bir kavram değildir. Ancak katılımcılara bu güne kadar sorgulamaya ihtiyaç duymadıkları ve üzerine hiç derin düşünmedikleri bir durum olan "erkeklik" sorulunca hemen hemen tümünün erkeklik algısını oluşturan unsurun erkekliğin bir sorumluluk taşıyabilme becerisi olması dikkat çekici. Burada önemli olan diğer bir nokta ise katılımcıların kendi erkekliklerini bir sorumluluk performansı üzerinden tanımlıyor olmaları. Çünkü sorumluluk, katılımcıların ifadelerinde

de görüldüğü üzere taşımayı beceremeyince beraberinde erkeklığı de alıp götüren, başkalarının gözünde alçaltan veya yücelten bir toplumsal değer olarak karşımıza çıkmaktadır:

Bana göre erkek her zaman sorumluluk taşıyabilicidir. Çünkü her türlü sorumluluğu taşıyoruz, işin sorumluluğu, ailenin sorumluluğu, kendi özel hayatının sorumluluğu... Yani oraya oturmakla erkek tüm sorumlulukları taşıyabiliyor bana göre (G2, 26, bekâr, satış uzmanı, 2000-3000 TL)

Yani erkek demek sadece fiziksel anlam taşımayan bir şey. Aynı zamanda hem ahlaki, günlük yaşamın çeşitli alanlarında sizin üstünüze sorumluluklar yükleyen bir şey... Genellikle, bizim ailede geçerli olmasa da, maddi anlamda ailenin yükünü çeken... (G13, 30, nişanlı, müdür, 2000-3000 TL)

G2 "oraya oturmakla" deyimini kullanmış olması önemlidir. Görüşme esnasında mekâna yönelik hiçbir göndermede bulunulmamış, görüşmeci erkeklığı mecaz bir aktarımla bir mevki, bir yetki, bir sorumluluk mertebesi olarak tanımlamıştır. G2 söylemini manevi bir tahta oturmak üzerinden kurarak, oraya gelip oturabilmenin ağır bedelleri olan büyük bir sorumluluk sırtlanmak anlamına geldiğini vurgulamıştır. Erkek olmakla sorumluluk taşımak çoğu görüşmeci tarafından eş değer görülse de, bu durumun genellikle evliliğin ve aile kurmanın beraberinde getirdiği bir durum olduğu ve evli ile bekâr erkeklerin sorumluluk tanımlarında farklılaştıkları görülmüştür. Bekâr erkekler bu sorumluluğu daha çok ilişkinin sorumluluğunu almak olarak nitelendirirlerken, evli erkekler kapsamı çok daha fazla genişlemiş bir sorumluluktan bahsetmektedirler. Örneğin yeni evlenen bir görüşmeci bakış açısının tamamen değiştiğini artık kendisini aile babası olarak değerlendirdiğini söylüyor. Evlilik erkeğin topluma karşı duruşunu sağlamlaştıran, hegemonik erkeklik çizgisinde sağlam bir adım anlamına da geliyor. Evlendikten sonra, ailenin hem maddi hem manevi sorumluluğunu aile reisi olarak üstleniyor ve kendisinden bekleneni yerine getirme taahhüdü vermiş oluyor. İşgücü piyasasının da değişimiyle keskinleşen çalışan erkek rolü, kadını ev işleri ve çocuk bakımı ile ilişkilendirirken kendini baba figürü üzerinden tanımlamaya başlıyor. Sancar'ın (2009) Türkiye genelinde yaptığı çalışmada genellikle alt-sınıf erkeklikler, erkeklığı evin sorumluluğunu alabilmek olarak tanımlarken, bu örnekteki hemen her görüşmeci sosyal sınıf farkı olmaksızın sorumluluğun erkeklik üzerindeki yapıcı ve yıkıcı etkisine değinmiştir.

Aile reisliği. E yani evlendikten sonra bir aile reisliği, kanat açma, o kanatlar altında çocuklara, aileni ve çocuklarını yetiştirme. Başka erkeklik olarak yani sadece o benim şey yaptığım, yani erkeklik olarak başka ne diyebilirim ki. (G1, 68, evli, emekli, 1000 TL den az)

Beş aylık evliyim, bana şey gibi geliyor aile babalığı gibi geliyor. Yani kendimi öyle çok şey görmüyorum kadının üstünde bir varlık olarak görmüyorum ama şu evlilikten sonra şey olarak görüyorum yani, bir aile babalığı olarak görüyorum yani. Bir sorumluluk tabii... Şu an kendimi daha sorumlu hissediyorum yani. Bakış açım tamamen değişti. (G9, 33, evli, güvelik görevlisi, 1000-2000 TL)

Sorumluluk, görüşmecilerin her birinin hayatında farklı anlamlar taşısa da pek çoğunun gözünden “bir başkasının sorumluluğunu taşımak” olarak görülüyor. Evli veya nişanlı olmayan görüşmeciler ise erkeklik tanımını gelecekteki bir tahayyül üzerine oturtuyor, gelecekte almaları beklenen sorumluluktan bahsediyor ve yaşadıklarından ziyade hayatlarındaki modellerden örnekler vererek sorumluluk konusuna, erkekliğin bir gereği olarak muhakkak değiniyorlar. Çocukluktan evlenene kadar toplum erkeği geleceğin hane reisi olarak tanımlayıp bu doğrultuda sosyalleşmeye sevk ettiğinden, bekâr erkekler aile yükümlülüğü altına girmeden önce iktidar pratiklerine bir işin ve bir ilişkinin sorumluluğunu üstlenerek başlıyorlar. Benzer sonuçlar Cengiz ve arkadaşlarının (2004) yaptıkları çalışmada da görülmekte, özellikle bekâr görüşmecilerin ailelerin beklentisi doğrultusunda hem çalışarak kendi sorumluluklarını, hem de ilişkilerinde başkalarının sorumluluklarını üstlendikleri anlatılmaktadır. Bu çalışmadan da örneklendirmek gerekirse, kendini normal koşullarda sorumsuz bir insan olarak tanımlayan bekâr bir görüşmeci, erkekliği aşağıdaki ifadelerle tanımlamaktadır:

Erkeğim dediğim anlarda benim sorumlu olmam gerekir. Şöyle sorumlu olmam gerekir, mesela bir kız arkadaşım varsa onun işinden ailesine, psikolojisinden gelirine her şeyine bir şekilde yön verebiliyor, kontrol edebiliyor, yardım edebiliyor olmam lazım. Veya artık onun tam kelimesi nedir bilmiyorum ama ona destek veren pozisyonda olmak zorundayım mesela. (G19, 28, bekâr, serbest meslek, 1000-2000 TL)

Elbette bu tanımlar, erkekliğin sorumluluk taşıma yetkesinden kaynaklanan bir tür iktidar talebi bağlamında, aile reisliği veya bir kadını sahiplenme üzerinden devam ettirildiğine de işaret eder. Üstlenilen sorumluluğun boyutu evde veya ilişki içerisinde uygulayacağı eril iktidarı mazur göstermektedir. Hatta erkeklik öznelliğinin kurulmasının bu ilişkilerde uygulayabildikleri ve kabul ettirebildikleri iktidar oranında gerçekleşeceğini de söyleyebiliriz. Demren’in (2008) yaptığı alan araştırmasında da evli erkeklerin özellikle eşlerinin kendi iktidarlarını tanıması ve kabul etmesi doğrultusunda bir öznellik kazanmaları ve kendi erkekliklerini dışarıya bunun üzerinden kanıtlamaları söz konusudur. Bu nedenle erkekliğin hegemonik erkeklığe ulaşmadaki bu iktidar çabası, özellikle yakın ilişkilerindeki kadınların onları nasıl konumlandığına göre değişmekte, erkeklere kendilerini kadınlar üzerinden ve kadınlar “dolayımında”

bir toplumsal kimlik inşası fırsatını sunmaktadır. Öte yandan, hegemonik erkekliğin sağladığı toplumsal ayrıcalıklardan olabildiğince faydalanabilmek adına yüklenilen sorumluluk bir şekilde karşılığını bulmakta ve katlanmaya değer hale gelmektedir. Çünkü hane içerisinde kazanılan bu iktidar, hane dışına taşarak toplumsallaşmakta ve erkekliğin diğerleri tarafından da onaylanarak yeniden üretimini sağlamaktadır. Diğer bir yandan da ailenin sorumluluğunu almak, erkekliğin icrai ve onay bekleyen yapısını pekiştirmiş ve toplumsal konum edinebilmek, diğerlerinin gözünde erkek olabilmek için gerekli koşullardan biri hale geliyor. Katılımcılar bu sorumluluk altında zaman zaman ezildiklerini hissettiklerinde ise, kendi deyimleriyle “başkalarının bakımı ve koruması altında yaşamak kolay” geldiğinden kadın olmayı düşündüklerini söyleyebiliyorlar. Ancak bu ifade biçimi dahi erkeklik tanımını pekiştiren, güçlendiren, olumlayan bir vurguya dönüşüyor.

Ya daha ne diyeyim böyle gidiyor işte hayatımız. Erkeklerin böyle çileli hayatları. Erkeklerin en büyük sorumluluğu aile sorumluluğu vardır. (Biraz yakınıyorsunuz gibi geldi. Zor bir durum ?)Ya sorumluluk zor tabi ki iki tane çocuk var evde. Bir tane de hanım var. Ev sorumluluğunu almak zordur yani... Ya ben erkek olarak doğduğuma memnunum, bazen diyorum ki keşke kadın olarak doğsaydım şu çalışmayı göze almayı evimde oturup kocamı bekleyseydim, çocuklarıma baksaydım. Bazen öyle diyorum hanıma. (G3, 35, evli, işletmeci, 1000 TL'den az)

Tabi ki her erkek için evlilik zor bir durum. Kadınlar açısından olduğundan daha zor. Çünkü zaten kadınlar geleneksel olarak üstlerine düşen rolleri ailelerinin evlerinde de yavaş yavaş üstleniyorlar. Kendi evine geçtiğinde bir kadının yapacağı işler çok farklılaşmıyor. Ama mesela bekâr ve ailesiyle yaşayan bir erkek için evlenmek, ona yeni sorumluluklar getirecek, yani orayı yine demin söylediğim gibi aileyi dışarıya karşı ilişkileri kuracak, çekip çevirecek biri olmasına zemin hazırlıyor. (G13, 30, nişanlı, müdür, 2000-3000 TL)

Ekonomik, kültürel ve sosyal birikimleri az olan erkeklerin aile babası rolü ve çalışma ilişkisine daha da fazla önem verdiği görülüyor. Bu bağlamda, aile reisi sorumluluğunun erkeklik üzerindeki iktidarı aslında çoğu zaman erkekleri de ikincilleştirmektedir. Cohen'in de dediği gibi “Eğer erkekler yaşadıkları hayat tarzının kendilerini ezdiğini görmüyorlarsa, gerçekten bu hayat tarzının kurbanlarıdır” (Cohen, 1995: 128). Hegemonik erkeklik, aile yapısı içerisinde taşıdığı sorumluluk üzerinden erkeği ödüllendirdiği ve bu durumu toplumsal olarak da normalleştirdiğinden, saygıdeğer bir erkek olabilmek adına icra edilmesi gereken en önemli nokta da çalışarak evin ve kadının sorumluluğunu taşıyabilmek olarak tezahür ediyor.

Sorumluluğa sıkı sıkıya bağlı diğer erkeklik algısı ise erkekliğin 'çalışmak ve iş sahibi olmak' ile gözle görülür bağlarının olması. Tersten okursak, aslında sorumluluğu çalışmanın beraberinde getirdiği bir olgu olarak da tanımlamak mümkün. Ayrıldıkları nokta ise sorumluluğun genellikle aile ilişkisi üzerinden kuruluyor olması. İşgücü piyasası ve gündelik pratikleri erkeğin tam zamanlı, düzenli maaşlı bir işi olması gerekliliğini getirerek erkeklikleri bitmeyen döngü içerisinde yeniden üretiyor. Bu döngü içerisinde erkeklik, Butler'ın (1990) toplumsal cinsiyetin çeşitli pratiklerle icra edilerek inşa edilmesi ve kendini bu vasıta ile yeniden üretmesini vurguladığı gibi, çalışma ve iş hayatına dâhil olmakla inşa edilen veya kaybedilen bir durum olarak değerlendirilebiliyor. Bu yüzden çalışmak, erkeklerin kendilerini toplumda var etmek ve statü kazanmak adına gerçekleştirdikleri bir pratik haline geliyor (Collinson ve Hearn, 1996; Sancar, 2009).

Nitekim görüşmelerde de *çalışmak*, erkek olma yolunda verilen zorlu sınavlardan biri ve bir o kadar da kendilerini ispatlayabilecekleri yegâne alan olarak görülüyor. Cohen'e (1995: 142) göre çalışmak toplumsal olarak ödüllendirildiğinden, erkeklerin hayatlarının en önemli parçası haline gelmesi beklenmedik bir durum değil. Örneğin, özellikle Türkiye'de "çalışmayan adama kız verilmez" düşüncesi varlığını devam ettirdiğinden, çalışmak bir erkeğe aile kazandırabilir ve dolayısıyla çalışarak toplumsal anlamda kazandığı statü ve iktidarı uygulayabileceği bir alan sağlamış olur. Buna paralel olarak görüşmelerde de, ailenin yükümlülüğünü üstlenen erkekler, çalışmamak gibi bir seçeneği hayal bile edemiyor. Bunun sebepleri çalışmanın toplumsal olarak kurgulanışı ve iktidar getirisi oluşuyla sıkı sıkıya bağlıdır (Catano, 2000). Bu sebeptendir ki çalışmanın erkekliğe yüklediği karısına ve çocuklarına bakma sorumluluğu aslında erkeğin topluma karşı layıkıyla yerine getirilmesi gereken bir görev anlamını da taşıyor:

Çalışmanın erkek için önemi nedir zaten özgüvenini direk kendisi sağlayabiliyor. Erkek ayaklarının üstünde kendi durabiliyor. Babamdan değilim, ben kendim buradayım diyebiliyorsun. Eğer birlikte olduğun biri varsa, karın varsa, eşin varsa... Ben şu an işsiz kalsam ben kimseyi düşünmem, ben işsizim en kötü part time iş bulur bugünlük bir şeyler yakalarım. Ufak tefek sigara paramı çıkarırım, takılırım. Ama ben evliysen imkânsız benim işim biter. Çünkü sorumluluğum gider benim. (G2, 26, üniversite, bekâr, satış uzmanı, 2000-3000 TL).

Catano'nun (2000) *self-made man* (kendini var eden adam) kavramı özellikle Türkiye'deki erkekler için, kimsenin yardımına muhtaç olmadan ayakta durabilmek, yani çalışmak ile özdeşleştirilir. Sancar'ın (2009) Türkiye genelinde yaptığı kapsamlı çalışmasında katılımcılar, iş sahibi olmanın hem toplumda takdir almak, hem de eve eklemek götürebildiği için saygı görmek adına önemini

vurguluyorlar. Böylece bir başarı hikâyesine dönüşen “çalışan erkeklikler” aynı zamanda erkeğin evdeki iktidar alanını da sağlamlaştırıyor ve toplumun kendisinden beklediği şeyi gerçekleştirebildiği için erkeklik yolunda bir adım daha ilerleyebiliyor.

Evli veya bekâr olmak, çalışma üzerinden yapılan tanımları da farklılaştırıyor. Evli erkekler için çalışmak, aile gemisini kimseye muhtaç ettirmeden yürütmek olurken, bekâr erkekler çalışmayı kendilerini ispatlayacakları alan olarak tanımlıyorlar ve evliliğin getirdiği sorumluluğun yükünü de hissediyorlar. Bu aynı zamanda, erkeklerin benliklerini çoğunlukla çalışma kavramı üzerinden kuruyor oluşuyla alakalı. Örneğin, erkekler yaşamlarının her anında değerlendirildikleri hissini yaşıyor ve bu nedenle sürekli akıllıca hamleler yapmak zorunda hissediyor. Böyle hissetmesinin ardındaki en temel sebeplerden biri de kimliklerinin çalışmaya sıkı sıkıya bağlı oluşu ve onları toplumsallığa götüren kapının çalışmak olmasıdır (Cohen, 1995: 130).

Ben çalışmayı kendimin bir parçası olarak görüyorum. İşkolik değilim asla, fazla mesailerim falan da çok azdır aslında ama ben kendimi çalışan biri olarak tanımlıyorum mesela. Bi işsiz kalmak benim için hakikaten dünyanın sonu gibi bir şey olurdu herhalde. Mesela üniversiteyi bitirdikten sonra 3 aylık bir dönemim oldu, sınavlar falan vardı ama. Bir iki mülakattan elendiğim bir dönemde, kendimi çok kötü hissediyorum, çalışmıyorum, okulum yok, bir şey yok, neyim ben yani ne için okudum nasılım falan. Bu herhalde daha önce kafamda bir şekilde oluşturulmuş, ailem tarafından gelmiş bir şey herhalde ‘çalışmayan erkek erkek değildir’. (G13, 30, nişanlı, müdür, 2000-3000 TL)

Bu durum aslında çalışıyor olmanın sınıfsal olarak farklı tanımlandığını da gösteriyor. Yukarıda alıntı yapılan iki katılımcı da çalışmayı kendini ispatlama aracı olarak görürken farklılık devamında bunu nasıl temellendirdikleri noktasında açığa çıkıyor. Örneğin G13, görüşmeciler arasında sermaye sahibi olmasa da geliri oldukça iyi, devletin yüksek bir organında yöneticilik görevi yapan biri olarak çalışmayı gelir aracı olarak görmekten ziyade bir yaşam tarzı olarak benimsiyor. Özbay (2013) özellikle son yıllarda Türkiye’de “beyaz yakalı” hegemonik erkekliğin idealleştirildiğini, profesyonel bir iş sahibi olup kendini bu iş üzerinden tanımlayıp var etmenin, ev, araba ve görüntüde eşitlikçi bir ilişki sahibi olmanın normlaştırıldığını söylüyor. Bu yeni orta sınıfın başarı odaklı çalışma mitini de oldukça destekliyor.³ Diğer yandan, G2 ise çalışmayı aile reisliğini garantileyecek bir araç olarak görüyor ve işsiz kalma durumunda kendisi için muhtemelen bedensel güce dayanan yarı zamanlı işler bularak geçimini bir şekilde sağlamayı düşünüyor. Her iki görüşmecinin gelir ve eğitim seviyeleri aynı olsa da, söylemleri hegemonik erkekliğin nasıl farklı kurgulandığını da gösteriyor. Sancar’ın (2009: 46) da üzerinde durduğu gibi özellikle orta

sınıf erkeklikler kendilerini iş alanlarında uzmanlık, zekâ ve beceri üzerinden tanımlamayı tercih ederken, alt sınıf erkeklikleri ise yaptığı işi bedensel gücü ile gerçekleştirdiğinden erkeklik daha çok bu gücün karşılığında aldığı maddi kazanç ve dolayısıyla ailesine bakabilme ile doğru orantılıdır. Bir başka deyişle, ekonomik ve sosyal sermayesi görece fazla olan erkeklikler kendilerini daha çok iş dünyası içerisinde, akıllarını ve yönetme yeteneklerini kullanarak; ekonomik ve sosyal sermayesi görece az olan erkekler de erkekliği daha sık aile ilişkileri ve sorumluluk üzerinden tanımlıyorlar (Connell ve Wood, 2005).

Çalışmak, bir erkek için bağımsız olmanın, bir kadından farklılaşabilmenin yolu olarak da kendini gösteriyor. Bir kadının çalışmaya bile evlenerek veya ailesinin yanında kalarak böyle bir sorumluluktan sıyrıldığı, fakat erkeklerin istemese bile toplum baskısı yüzünden çalışmaya zorlandığı da görüşmelerde dile getiriliyor. Örneğin, doktorasını ailesinin kurduğu çalışma baskısı üzerine bırakan bir görüşmeci, (G14, 32, bekâr, müdür), bu beklenti olmasaydı hayatına çok farklı bir yön verebileceğini söylüyor. Toplumsal beklenti ve sosyalleşme araçlarıyla içselleştirilen *çalışmak*, özellikle bekâr erkekler için “baba parası yiyerek ayıplanmamak” ve “başka bir erkeğe mensup yaşamamak” için bir an önce başvurulan yol oluyor ki bunu bağımsız bir kimlik kazanma çabası olarak görmek de mümkün:

Baba parası almak bu saatten sonra bana ağır geliyor. Ekstra para isterken ben kendimi çok kötü hissediyorum. Tamam, alacağım belli parayı alıyorum, ama sonrasında ekstra bir durum olunca beni artık çok rahatsız ediyor bu. O yüzden bir an önce çalışmak istiyorum. (G7, 22, bekâr, öğrenci, 1000 TL'den az)

Babadan para istedikleri veya çalışmadıkları için rahatsız hissetmeleri aslında, erkeklerin birbiri üzerinde kurduğu tahakkümün de bir göstergesidir. Babadan para isterken boynunun bükülmesi, bir erkek olarak kendinden bekleneni yapmakta geç kaldığı düşüncesinden kaynaklanıyor. Babanın kurduğu sahiplik halkasından çıkarak, kendi egemenlik bölgesini yavaş yavaş oluşturmak adına çalışmak, erkekliğin inşası açısından oldukça önemli bir yere sahip. Ayrıca, çalışmanın hegemonik erkeklik idealine erişmek için bir yol olduğunu hatırlarsak, bu idealin vaat ettiği statüye erişerek er meydanında diğer erkeklerin de saygısını kazanmak, kendini ispat etmek de söz konusudur. Hegemonik erkeklik diğer erkeklerin onayı alınarak sağlanacağından, kendi ayakları üzerinde durma ve bu şekilde var olma isteği hegemonik erkekliğe yönelik icraat üretir.

Kazanılan ve kaybedilen erkeklikler: Bir erkeklik tehdidi olarak işsizlik

Erkekliğin biyolojik ve gelişimsel süreçlerin belirlediği bir durum olmaktan ziyade, performans ve sürekli bir uğraşa dayalı bir statü olarak değerlendirildiğine

daha önce değinmiştik. Foucault'ya (2005) göre kendilik denen şey bireylerin toplumsal dinamikler ve iktidar ilişkileri içerisinde kendilerini anlamlandırmak ve tanımlamak adına yaptıkları şeylerin bir bütünüdür. Aslında öznellik ancak ve ancak iktidar ilişkileri içerisinde mümkündür (aktaran Demren, 2008: 78). Bireylerin öznellikleri diğerleriyle kurdukları iletişim ile diğer bireyler dolayımında anlam kazanmaktadır. Bu durumu ise Foucault (2005) *söylemsel özne* kavramıyla açıklamaktadır (aktaran Demren, 2008: 78). Yani özneler kendilerini içinde buldukları ilişkiler bütününde bir birey olarak tanımlamak ve var olabilmek için kendi iktidar söylemlerini üretirler. Erkekler de özne olarak eril bir söylem üreterek toplumsal iktidar kurmakta ve bunu da yalnızca söylemleriyle değil toplumsal pratikleriyle de yapmaktadırlar. Butler'a (1990) göre söylemler doğrultusunda icra edilen toplumsal cinsiyet rolleri, kendi kendini besleyen ve hatta kökeni kendi içinde olduğundan kendi devamlılığını sağlayan bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet söylemleri icrayı, icra ise toplumsal cinsiyetin devamlılığını sağlar (aktaran Demren, 2008). Toplumsal cinsiyet kategorisi ikili cinsiyet sistemine dayandırıldığından, erkeklik kadınlığa karşı söylemlerle desteklenerek bu doğrultuda icraat üretir. Kadınsılıktan uzak olmak üzerine, kadınların varlığına göre toplumsal bir konum alır.

Toplumda, diğerlerinin gözünde saygı görmek ve mevki edinmek adına pek çok yoldan geçmek gerekir. Görüşmelere bakıldığında, bu teoriyi destekleyen söylemlere sıkça rastlanmakla beraber erkekliğin her an kaybedilme tehdidi altındaki bu belirsiz yapısı, inşa aşamasında itici bir kuvvet olarak yer ediniyor. Hatta bir görüşmeci erkekliği "Yumurtanın kabuğundan sıyrılıp istediğini yapabilmek"(G2, 26, bekâr, satış uzmanı) olarak değerlendiriyor. Günümüz kapitalist dünyasında erkekliğin çalışma, iş sahibi olma ve dolayısıyla da para kazanma üzerine kurulu olduğu özellikle erkekliğin pratiklere dayalı bir sosyal inşa olduğunu düşününce oldukça gerçek. Fakat bu gerçeklik ancak yokluğu yaşanan zamanlarda farkına varılabiliyor. Örneğin, çalışıyor olmanın bir erkek için toplumsal önemini ancak işsiz kalma durumu ortaya çıktığında daha net anlayabiliriz. Jahoda'nın 1980'lerde yaptığı kapsamlı araştırmaya göre Avusturya, Britanya, Amerika, Fransa gibi ülkelerde işsizlik erkeklerde gelir kaybından çok daha fazlasına mal olmuştur. İşsizlikle beraber erkeklerin kendi öz-değerlerini ve öz-güvenlerini kaybettikleri ve hatta sistematik olarak şiddete maruz kalmış bireylerin verdiği türde tepkiler verdikleri gözlemlenmiştir (aktaran Cohen, 1995: 139).

Sosyalizasyon süreçleri düşünüldüğünde, erkekler Selek'in (2008) de vurguladığı gibi aile içerisinde, okulda veya sokakta diğer erkeklerle ilişki içerisinde ezile ezmeyi öğrenmektedirler. Özellikle çocukluk döneminde "diğerlerinden dayak yiye yiye karşılık vermeyi" öğrendiğini söyleyen bir görüşmeci (G14,

32, bekâr, müdür, 3000 TL 'den fazla) bunu, her ne kadar başvurmasa da, bir erkeğin öğrenip cebinde tutması gereken bir durum olarak değerlendiriyor. Görüşmecilerin bu algısı, Kimmel'in (1987) de belirttiği üzere, gücü her zaman deneyimlemek değil, gücü herhangi bir zamanda kullanma yetkisinin farkında olmak olarak da değerlendirilebilir. Ergenlik dönemlerinde liderlik oyunlarıyla büyüyen erkeklikler, "dışlanmamak adına bir şekilde grup içerisinde kendini göstermek durumunda" (G13, 30, nişanlı, müdür, 2000-3000 TL) kalıyorlar. Bu yer edinme savaşı içerisinde kendini kanıtlamak daha sonrasında kazandıklarını kaybetmemek adına verilen bir çabaya dönüşüyor. Aslında bu durum sürekli sarsılan bir zeminde ayakta durma çabasıdır çünkü bu zeminde dengede durup düşmemek için doğru zamanlarda doğru hamleyi yapmak gerekir. Erkeklik de toplumsal ve tarihi süreçlerin, toplumun farklı kurumlarının ve sosyal ortamların erkeklerden beklentisi üzerine yapılan ve toplum gözünde sarsılmayan bir konum edinmek çabasında olduğundan, bu konumu kazanmak ve kaybetmemek için sürekli bir hareket ve çaba içerisinde olmak durumundadır. Örneğin, evlenip aile kurduktan sonra ailesinden ve o aileye liderlik edebildiği için çevresinden kazandığı saygıyı kaybetmemek adına uğraş vermesi gerekiyor ki bu statüyü koruması ancak çalışarak mümkün oluyor: "Aile reisi bir erkek! Aile reisinin bakmakla mükellef olduğu kişiler var onlara bakacak ki sevgisini saygısını yitirmesin." (G1, 68, evli, emekli-çalışan, 1000 TL'den az).

Gösterilen bu çaba evli erkeklerde yukarıdaki gibi vuku bulurken, bekâr erkekler için karşı cinsin ilgisini ve sevgisini kazanmak adına bir uğraşa dönüşüyor. Öyle ya da böyle, aslında görüşülen tüm erkekler sahip oldukları bu cinsiyet statüsünün kendilerine verilen değil uğraş vererek kazandıkları bir statü olduğunu etraftan verdikleri örneklerle veya bizzat kendi deneyimleriyle ortaya koyuyor ve erkekliğin icrai yapısına dair fikir veriyorlar:

Şöyle bir şey var orda, etrafındaki kızlar, özellikle güzel kızlar, bunu kullanarak, yapabilecekleri şeyleri erkeklere yaptırabiliyorlar... Ama yani erkeksen onu kendin yapmak zorundasın, mecbursun. Ayrıca şöyle de bir şey var: kendin yapacaksın ki bir kıza yardım edebilesin ki onun gözüne girebilesin vesaire. Yani zor tarafı ama bir yandan da güzel tarafı, çünkü kendini geliştirmene teşvik ediyor. (G8, 21, bekâr, öğrenci, 1000-2000 TL)

Bazıları için erkekliği kazanmak gurur verirken, bazıları için de dışlanmamak adına bilinçli bir şekilde verilen uyum savaşı haline geliyor. Kabul edilen değerlerin dışında davranınca çevresel tepkiler aldığını söyleyen bir görüşmeci (G12, 36, boşanmış, grafiker, 3000 TL'den fazla) erkeklerin yoğun olduğu ortamlarda bilerek daha agresif davranıp, yüksek sesle konuşmaya çalıştığını söylüyor. Erkek gibi görülme ve saygı görmek isteği görüldüğü gibi kişilerin davranışlarını kabul

edilen hegemonik erkeklik değerlerine göre bilinçli olarak şekillendirilmesine de neden olabiliyor. Ancak, erkekliğin dikenli yolundaki en temel engel ise iş bulamama veya işsiz kalma korkusu olarak açığa çıkıyor. Erkekliğin nihai hedefi olan aileye sahip çıkabilmek ve tek başına ayakta kalabilmek için daimi bir işe ihtiyaç vardır. Bu yüzden iş, “erkekliğin hüviyeti” (Ok, 2011: 28) gibidir ve kabul görebilmek için bu hüviyeti kullanmaları gerekir. Ancak iş sahibi olarak kazanılan erkeklik, işin kaybedilmesiyle de her an gözden düşme tehlikesiyle karşılaşabilir. Tam zamanlı iş sahibi olmayı gerektiren hegemonik erkeklik, işsizlik ile yüzleştğinde hem bu durumun direkt tehdidine, hem de bu durumun yarattığı hassasiyetten dolayı çevresel faktörlerin tehdidine açık hale gelir. Araştırma örneğinde hayatının belli dönemlerinde işsizlik yaşamış olanlar, durumun erkeklik açısından hassasiyetini özellikle “etraf ne der” ve “karı parası yemek” deyimlerini sık sık dillendirerek belirtiyorlar. Bir görüşmeci işsiz olduğu dönemde yaşadığı sıkıntıyı şöyle dile getiriyor:

Manevi olarak sıkıntı duydum, eşim çalışıyor ben evde yatıyorum mesela akşam olacak hanım sigara getirsin de ben içeyim. Şu anda kadınlar mesela kocası harçlık bıraksın diye bakıyor ya... Etrafa pek fazla sızdırmadım... Başka bir mahallede arkadaşlarımla otururduk akşam da işten çıkmış gibi eve dönerdim... Tabii ki bizim kültürümüzde bayan çalışıp erkeğin evde yatmasını gururuma yediremiyorum. Huzursuz olurum. Manevi olarak sıkıntıdaydım. Kapıdan çıkıp da komşular demez mi kadın işe gidiyor adam da öğlen çıkıp nereye gidiyor diye sorarlar. Bir iki sefer kulağıma geldi aldırış etmedim ama bir yere kadar çekebilirsin. Baktım olacak gibi değil evimi değiştirdim. Bu şekilde dedikodu edene kadar ya gidip gırtlığına çökeceksin ya da değiştireceksin kulağıma gelmesin diye. (G16, 48, evli, işletmeci, 2000-3000 TL)

Aslında bu alıntı erkekliğin ev içinde ve dolayısıyla “etraf” ta saygı görmesinin çalışmaya ne denli bağlı olduğunu gösteriyor (ki bu “etraf” çoğunlukla erkeklik statüsünü veren ve onaylayan diğer erkekleri ve kadınları da içerir). Hane içerisindeki erkekliğin korunması erkeğin o aileye maddi anlamda bakabilecek güçte olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Ayrıca ailenin rızkını kazanan kişi olarak erkeğe eşlerinden ve çocuklarından bir aile reisi olarak saygı görme hakkını da doğurur. Erkeğin aile içerisinde böyle bir statü kazanması aslında onun bir mikro alan olarak aile içerisinde kurduğu iktidar ilişkisinden dolayı elde ettiği öznellik ile de alakalıdır. Çünkü kendisinin otoritesini onaylayacak ve ona saygı duyacak bir karısı ve çocukları olmadığı müddetçe kendisinin erkekliğinden bahsetmek toplumsal anlamda da mümkün olmayacaktır. Demren (2008)'in gecekondu mahallesi çalışmasında da açıkça görüldüğü gibi iktidarlarını kadınlara görece sürdürmektedir. Yani evde onlara ait ve onların himayesinde bir kadının olduğu algısı iktidarlarını hem evde eşleri ve çocukları üzerinde deneyimlemeleri açısından, hem de bu ilişkisellik ile dışarıya karşı oluşturdukları iktidar imajı

açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmada ise bu durum erkekliğin başlıca sorumluluk üzerinden tanımlanması ve çalışmanın işsizlik ile ele alındığında erkeklik için ne kadar elzem olduğu ile ilişkilendirilebilir. İşsizlik dönemini oldukça ağır manevi krizlerle atlatmış olan diğer görüşmecilerin duygu ifadeleri, çalışmanın erkeklik açısından nasıl bir yerde konumlandırıldığı hakkında ipuçları veriyor:

Amannn! Nerden açtın o konuyu. 4 sene işsizdim ben, eşim de çalışmıyordu. Böyle bir eziklik olamaz! Bir erkek erkekliğini kaybetmiş ama işini kaybetmesin. O kadar zehir bir dönem olamaz. Etrafta bakıyorlar işsiz bu adam. Bilmezler sormazlar ki neden çalışmıyor. Zehir gibi zehir. O dönemde bütün altınları, arabayı varımızı yoğunuzu sattık 3 sene onlarla geçindik. (G17, 64, evli, işletmeci, 3000'den fazla)

Hiçbir şey anlayamadım sıcak gibi oldu yani. Anlayamadığım bir durum bir şey çöktü üstüme sadece, bu çöktüğü şeyi kaldıracak mıyım, kaldıramayacak mıyım? Ondan sonra etrafın sana sorması sıkıntı yaratmaya başlıyor. Ne oldu iş? Ne yaptın işi? O artık seni daha çok ezmeye başlıyor... (G2, 26, bekâr, satış uzmanı, 2000-3000 TL)

İşsizlik farklı erkekliklerin yorumuna açık olsa da, neredeyse tümü için başarısızlık anlamına gelir ve işini kaybeden bir erkek erkekliğini kaybetmiş gibi görülmektedir (Sancar, 2009: 46). Örneğin evli bir görüşmeci bunu *kendini ezik hissetmek* olarak tanımlıyor. Hegemonik erkekliğin kurduğu baskı ve beklentiden rahatsız olup, her platformda kadın erkek eşitliğini destekleyen bazı görüşmeciler bile ev içindeki kazanç söz konusu olduğunda erkeklerin bir adım daha yukarıda olması gerektiğini düşünüyor. Evde her iki taraf da çalışıyor, hele ki kadın daha fazla para kazanıyorsa bu durum açıkça "erkekliği zedeleyen, yetersiz hissetme" durumu olarak değerlendiriliyor. Özellikle aradaki kazanç farkı bir tartışma esnasında dile getiriliyorsa, bunun erkeklik onurunu kıran bir durum olacağını düşünülüyor. Bir erkek olarak çalışıp eve "ekmek" getirememesi durumu ise oldukça dramatik ve korkutan bir hal alıyor. Durumun ciddiyetini anlatmak adına, ailesine bakamadığı için kendini ve ailesini öldüren bir adamı örnekleyen bir görüşmeci, ailesinin sorumluluğunu taşıyamamaktansa ölmeyi bile göze alabileceğini söylüyor. Durum böyle olunca işsizliğin bazı erkeklerce çevreye veya aileye karşı şiddete kadar gidebileceği de görülüyor ki bu durumun gerçekliğini Altınay ve Arat'ın (2007) yaptığı şiddet araştırmasında da eşinden çok kazanan veya eşi işsiz olan kadınların daha fazla şiddet gördüğü durumlarda görmek mümkün:

Elma Hırsızları diye bir oyun var. Hukuki olaylar çerçevesinde geçen bir oyun. Onun içinde bir adam eşini ve iki çocuğunu öldürüyor. Öldükten sonra

yakalanıyor falan, şey diyor çocuklarım aç diyor sen ne demek biliyor musun diyor. Sen devletin polisinin paran var her şeyin var. Sen çocuklarının gözünün önünde erimesini, baba açım dediğinde yapacak bir şeyinin olmaması ne demek biliyor musun diyor. Polis: niye kendine de sıkmadın diyor. Kurşunu yanlış saymışım, kendi kafama sıktığımda kurşun yoktu. Ondan sonra yakalandım diyor. O sırada işte polis karşısında, tam silah çekmiş durumda, cebinden aniden silah çıkarmaya çalışıyor adam öyle olunca polis onu vuruyor. Sonra polis gidiyor bakıyor adamın silahında hala kurşun yok. Kendini vurdurtuyor. İşte bunları düşünüyorum. (G7, 22, bekâr, öğrenci, 3000 TL 'den çok)

O an ki psikolojiye bağlı belki kafa göz dalarım belli olmaz yani. Onun keyfi yerindedir rahattır konuşuyordur, işi vardır parası vardır gücü vardır konuşuyordur yani işi vardır parası vardır gücü vardır konuşuyordur. E sen de durumun kötü çalışmıyorsun paran yok, onun o şekli senin moralini bozabilir yani.(tabi) Ki biri öyle ukalaca konuşursa kafa göz dalarım yani. (G4, 31, evli, berber, 1000-2000 TL)

İşsizliği erkekler için kritikleştiren bir diğer nokta ise “karı parası yiyor olmak”. Bu görüş sosyo-ekonomik seviyeye bakılmaksızın bütün katılımcılar tarafından desteklenmekte çünkü işsiz kalmak bir anlamda erkeği “kadınlaştıran”, diğer erkekler gözünde başkalarına muhtaç konuma düşüren bir durum olarak algılanıyor. Ayrıca erkek gücüne göre düzenlenmiş işgücü piyasası, kadını ev ile ilişkilendirdiğinden, kadından para alıyor olmanın erkeklik gururuna dokunan bir durum olduğu da görülüyor. Annesi yurt dışında öğretmenlik yaparken babası evde oturan bir görüşmeci babasının sürekli kavga çıkardığını söylüyor ve evde oturmanın erkeğin yapısına aykırı olduğu görüşünü destekliyor:

Annem Fransa'ya Türkçe öğretmeni olarak atandı, sonra orada konsoloslukta çalışmaya başladı. Annem konsoloslukta çalıştığı için babam yurtdışında çalışamadı. Babam da annem de ilkokul öğretmeni. Boşanma onun sonucunda gerçekleşti açıkçası. Çünkü babam evde çalışamayıp bunaldıkça, kavga oldu, stres oldu, geçimsizlik arttı ve Türkiye'ye dönülür dönülmez de ayrıldılar. Bu hakikaten de hem erkeğin üzerindeki baskıyı yaratıyor hem de kadındaki erkek algısı nedeniyle kadınının erkeğe biraz fazla yüklenmesine neden oluyor aynı zamanda... Örneğin, bir kere erkek kendine bir şey almak istediğinde kadından almak zorunda parayı. Kadından parayı istemek bir erkeği zorlayan bir durum. Mesela babamı düşündüm, babam daha geleneksel bir insandır, beni zorlar kim bilir babamı nasıl zorluyordur. (G13, 30, nişanlı, müdür, 2000-3000 TL)

İşsizliğin erkeklikler için eziciliği kadına yönelik şiddet olarak açığa çıkabiliyor. Hatta HÜNEE (2008) raporuna göre Türkiye'de şiddet gören kadınların çoğu bunu eşlerinin işsiz kalmasına bağlı problemlere atfediyor. İşsizlik döneminde açığa çıkan sinir ve şiddeti haklı gören erkekler, bunu yer yer kadınların kışkırttığını

da düşünüyorlar. Bu araştırmanın temel noktalarından biri olmasa da şiddet, işsizlik ve erkeklik söz konusu olduğunda bir şekilde karşımıza çıkıyor. Özellikle son dönemde Türkiye’de oldukça göz önünde olan kadın cinayetlerinden bahsederken bir görüşmeci şunları söylüyor:

O insan nasıl bir psikolojide olabilir diye düşünüyorum... Hani ev geçindirme sorunu olduğu için, ekonomik kaynaklı kavga, şu bu oluyor ve erkek eşinin bununla ilgili ters bir şey söylemesini kaldıramıyor... Sen beni geçindirmek zorundasın diyebiliyor mesela. Kaldıramıyor o lafları, e sürekli şiddet empoze edildiği için de... (G9, 33, evli, güvenlik görevlisi, 1000-2000 TL)

Evlenmeden önce çalışmayan fakat ailesinden destek alan bir görüşmeci ise eşinin kendisine “sülük gibi yaşıyorsun” (G12, 36, boşanmış, grafiker, 3000 TL’den fazla) demesinin gurur kırıcı olduğunu ve bu nedenle özellikle psikolojik şiddet uyguladığının altını çiziyor. Algılanan tehdide karşı verilen şiddet tepkilerini, kırılan erkekliğin yeniden inşası olarak değerlendirmek mümkün. Erkekliğin belirsiz yapısı, edinilmiş bir statü olan çalışan erkekliğin kaybıyla daha da belirsizleştiğinden, kabul gören alternatif yollarla erkekliğin iktidarı yeniden üretilmeye çalışılıyor. Yani kaygan bir zemin üzerine çeşitli toplumsal pratikler aracılığıyla inşa edilmiş erkeklik, bu yapı taşlarının birinin yerinden oynamasıyla, örneğin işini kaybetmek, erkeklik tanımlarındaki en temel kavram olan sorumluluğu ortadan kaldırmakta ve toplumsal iktidar diğer erkeklik değerleriyle (güç, şiddet) korunmaya çalışılmaktadır (Messerschmidt, 1993: 81; Orme, Dominelli ve Mullender, 2000).

Sonuç Yerine

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, katılımcıların çoğunun Connell’in (1995) hegemonik erkeklik idealine ayak uydurmaya çalışan, yer yer bunda zorlansalar da var olan yapıyla iş birliği içerisinde olan erkekler olduğu söylenebilir. Kendi erkekliklerini diğer erkeklikleri gözeterek sürekli bir rekabet ve kıyaslama durumu içerisinde konumlandırmaktalar. Yaşları ve ekonomik durumları ne olursa olsun sorumluluk almak ve bunu özellikle çalışarak gerçekleştirmek erkekliğin inşasına dair oldukça hassas bir zemin olduğunu göstermektedir. Araştırmada yer alan görüşmeciler farklı eğitim seviyelerine, gelirlere, medeni duruma veya sınıfa ait olsalar da ideal bir erkeklik çevresinde birleşmektedirler. Erkekliğin ilk akla gelen anlamının sorumluluk ve aile reisliği olması, aslında erkekliğin sosyo-ekonomik konuma göre değişen bir durum olmadığını göstermekte ve hatta önemli olanın bu sorumluluk karşılığında ailesine ve çevresine icra ettikleri iktidar olduğunu ortaya koymaktadır. Dikkat çeken bir diğer nokta ise halen üniversite öğrencisi olan bekâr erkeklerin de birebir yaşadıkları sorumluluk yerine gelecekte almaları gereken sorumluluktan

bahsetmeleridir. Bu durum, erkeğin toplumsal normlar ve idealler doğrultusunda deneyimlenen, hazırlanan ve uygulanan bir cinsiyet pratiği olduğunu göstermektedir. Öte yandan çalışmak ve iş sahibi olmak, sınıfsal konum fark etmeksizin bir aileye liderlik edebilmek adına önem taşıırken, bireysel anlamda çalışmaya yüklenen değerler farklılaşmıştır. Örneğin daha orta sınıf erkeklikler için çalışmak zorunlu bir aktiviteden ziyade kendini ifade etme tarzı olarak algılanırken, daha alt sınıf erkeklikler için çalışmak daha çok para kazanıp daha iyi bir toplumsal konum ve dolayısıyla güç elde etmek adına önem taşımaktadır. İş kaybetmek ise her anlamda başarısızlık ve erkeklik kaybı tehdidi yarattığından herkes için bir utanç ve sıkıntı kaynağı haline gelmektedir. Ayrıca bir erkeğin işini kaybetmesi, kadın üzerindeki otoritesini de sarstığı için toplumsal anlamda daha da büyük bir erkeklik kaybı olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışma toplumsal işleyiş bağlamında erkeklik algısı ve pratiklerinin var olan iktidar ilişkilerini nasıl şekillendirdiği ve kendini nasıl yeniden ürettiği hakkında bir çerçeve sunmaya çalışmıştır. Bu bağlamda yapılan görüşmelerde diğer araştırmalardakilerle benzer söylemler üretilmiş olsa da, ancak bu örneklem dâhilinde bir genelleme yapılabilir. Çalışmanın erkeğin konumlandırılmasında bu kadar hayati bir yeri olması elbette ki beklenmedik bir şey değil. Ancak, çalışmanın çizdiği genel çerçevede çalışma ve iş sahibi olma üzerinden hegemonik erkeğe ulaşmak istemeyen, bunu dile getirmeyen bir kişinin bile olmaması kayda değer bir nokta. Bu, erkeğin görüşülen erkekler tarafından hegemonik erkeklikle uzlaşma içerisinde tanımladığını, eleştirel bir sorgu ile değerlendirilmediğini göstermektedir. Görüşmeciler yer yer erkeğin zorluklarına dair fikirlerini ifade etseler de, bunu erkeği tanımlayan sorumluluğun ağırlığından yakınma boyutuna getirmemekte, iktidarın en çok kendilerini ezdiğini fark etmemektedirler. Erkeğin özellikle sorumluluk, aile reisliği, çalışmak, kazanmak ve saygı gibi birbirinden ayrılması imkânsız değerlerle açıklanması aslında erkeğin icrai yapısının erkeklik inşasını döngüsel bir biçimde etkilediğini de göstermektedir. Bunun yanında, erkeğin yapısı sürekli değişen toplumsal değerler üzerine inşa edilmesi kırılabilir bir erkeklik oluşturduğu gibi, bu kırılabilirlik kadın-erkek veya farklı erkek grupları arasındaki iktidar ilişkilerini de beslemekte ve bu grupların birbirinden ayrışmasına neden olmaktadır.

Son olarak, çalışmanın kısıtlamalarına değinmek faydalı olacaktır. Öncelikle kadın araştırmacı olarak erkeklerle erkeği konuşuyor olmak bazen göz göre göre, bazen de örtük bir biçimde paylaşımları kısıtlamıştır. Örneğin, erkeklik pratiklerinden bahsederken cinselliğe ve hatta sünnete dair konuşulmaması veya konunun kasti olarak değiştirilmesi, toplumsal cinsiyetin gündelik kadın-erkek ilişkilerinde nasıl icra edildiğini bir kere daha göstermiştir. Bu araştırma,

erkekliklerin bir yandan birbirini ezen bir yandan da birbirini takdir ederek var olmaya devam eden eğreti yapısını, bu yapının nasıl inşa edildiğini ve işsizlik tehdidiyle nasıl yüzleştiğini anlamaya çalışmıştır. Ancak, işsizliğin erkeklik üzerindeki etkisini anlamak ve hem kadınlar hem de erkekler için doğuracağı sonuçları ortadan kaldırmak adına yeni çalışmalar yapılması Türkiye’de yeni bir çalışma alanı olan erkeklik literatürüne de katkıda bulunacaktır. İşsizliğin yalnızca sosyo-demografik bir unsur olmadığını, aksine bir toplumda iktidar ilişkilerini şekillendiren en temel faktörün yoksunluğu olduğunu görmek gerekir. Bu yüzden, erkekliğin çalışma veya çalışmama durumlarında nasıl evrildiğini ve bu durumun toplumsal sonuçlarını araştırarak pek çok çalışma erkekliği erkeklerin de eleştirmesini sağlayabilmek adına bir umut taşıyacaktır.

Sonnotlar

¹ Hegemonik erkekliğe ek olarak Connell, üç ayrı erkeklik daha tanımlar. Örneğin, Suç Ortağı Erkeklikler, hegemonik erkekliği ve kurduğu iktidar ağını onaylayarak, Bozok’un (2011: 47) benzetmesiyle “ellerini kirletmeden” patriarkal paydan faydalanırlar. Marjinal Erkeklikler, hali hazırda dezavantajlı sayılan farklı din, dil, ırk vb. gruplara dâhil olduklarından, dezavantajlı durumları erkeklikler nezdinde de sürdürülür. Son olarak Madun Erkeklikler ise heteroseksüel olmadığı için sistemin ötekileştirdiği erkeklikleri işaret eder.

² N. Yeşim Sünbüloğlu’nun derlediği “Asker Millet Asker Devlet: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik ve Erkeklik(ler)” kitabı militarizmin erkeklik inşasında ve yeniden üretimindeki sağlam yerini oldukça geniş perspektifte tartışmakta ve erkekliğe dair güzel bir örüntü sunmaktadır.

³ Akcan (2012)’nin hazırlamış olduğu “Yanılsamalı Sınıf Pozisyonu: ‘Yeni orta sınıf hareketliliği’” adlı yüksek lisans tezi yeni orta sınıfın çalışma ve başarı miti üzerinde nasıl ilerlediğini tartışmaktadır.

Kaynakça

Akcan H (2013). Yanılsamalı Sınıf Pozisyonu: “Yeni Orta Sınıf Hareketliliği”. (Basılmamış Yüksek lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.

Altınay A G ve Arat Y (2007). *Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet*. İstanbul: Punto.

Altunpolat R (2009). Türkiye’de Hegemonik Erkekliğin Azameti ve Sefaleti Üzerine. *KAOSGL*, 4Temmuz. Son erişim tarihi, 30/09/2013.

Atay T (2004). “Erkeklik” En Çok Erkeği Ezer! *Toplum ve Bilim*, 101, 3-7.

Bosson J K, Vandello J A, Burnaford R M, Weaver J R ve Wasti A (2009). Precarious Manhood and Displays of Physical Aggression. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35, 623-634.

Türkoğlu B (2013). *Fay Hattında Erkeklikler: Çalışma ve İşsizlik Ekseninde Erkekliğe Bakış*. *Mülkiye Dergisi*, 37(4), 33-61.

Bozok M (2011). *Soru ve Cevaplarla Erkeklikler*. SOGEP Yayınları.

Butler J (1990). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. Çev. B Ertür, İstanbul: Ayrıntı.

Catano J (2000). Entrepreneurial Masculinity: Re-tooling the self-made men. *Journal of American & Comperative Cultures*, 23 (2), 1-8.

Cengiz K, Tol U U ve Küçükural Ö (2004). Hegemonik Erkekliğin Peşinden. *Toplum ve Bilim*, 101, 50-70.

Cohen D (1995). *Erkek Olmak*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Collinson D L ve Hearn J (1996). Breaking the Silence: On Men, Masculinities and Managements. İçinde: Collinson D L ve Hearn J (der), *Men as Managers as Men*, California: Sage Publications, 1-24.

Connell R W (1987). *Gender and Power*. Stanford: Stanford UP.

Connell R W (2005). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.

Connell R W ve Wood J (2005). Globalization of Business Masculinities. *Men and Masculinities*, 7 (4), 347-364.

Demren Ç (2008). Kadınlık Dolayısıyla Erkek Öznelliği. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 32 (1), 73-92.

Gelles R J ve Straus M A (1988). *Intimate violence: The causes and consequences of abuse in the American family*. New York.

Groes-Green C (2009). Hegemonic and Subordinated Masculinities: Class, Violence and Sexual Performance among Young Mozambican Men. *Nordic Journal of African Studies*, 18(4), 286–304.

HÜNEE (Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü) (2008). Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması Raporu. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

Kandiyoti D (1995). Patterns of patriarchy: Notes for an Analysis of Male Dominance in Turkish Society. İçinde: Ş Tekeli (der), *Women in modern Turkish society: A reader*, London: Zed Books, 306-318.

Kimmel M S (1987). Rethinking “Masculinity”: New Directions in Research. İçinde: M S Kimmel (der), *Changing Men: New: Directions in Research on Men and Masculinity*, Sage Publications, London, New Delhi, 9-24.

Kimmel M (1996). *Manhood in America: A Cultural History*. New York: Free Press.
Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, 2. Baskı. İstanbul: Bağlam.

Macmillan R ve Kruttschnitt C (2005). Patterns of Violence Against Women: Risk Factors and Consequences. U.S. Department of Justice.

Messerschmidt J W (1993). *Masculinities and Crime: Critique and Reconceptualization of Theory*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield

Ok S (2011). Erkeklik Krizi ve İşsizlik. (Basılmamış Yüksek lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.

Orme J, Dominelli L ve Mullender A (2000). Working with Violent Men from a Feminist Social Work Perspective. *International Social Work*, 43 (1), 89-105.

Özbay C (2013). Türkiye’de Hegemonik Erkekliği Aramak. *Doğu Batı Toplumsal Cinsiyet Özel sayısı* 63 (1), 185-204.

Pleck J ve Sawyer J (1974). *Men and Masculinities*. New York: Prentice-Hall.

Selek P (2008). *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Thompson E H ve Pleck J H (1987). Reformulating the Male Role: The Structure of Male Role Norms. İçinde: M S Kimmel (der). *Changing Men: New Directions in Research on Men and Masculinity*. Sage Publications, London, New Delhi.

Sancar S (2009). *Erkeklik İmkansız İktidar: Ailede, Piyasada, Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.

Sökmen S (2004). Bu sayıda...*Toplum ve Bilim*, 101, 3-7.

Sünbuloğlu N Y (2013). *Erkek Millet Asker Millet: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik ve Erkek(lik)ler*. İstanbul: İletişim.

Sümer N, Solak N ve Harma M (2013). İşsiz Yaşam: İşsizliğin ve İş güvencesizliğinin Birey ve Aile Üzerindeki Etkileri. İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları.

Vandello J A vd. (2008). Precarious manhood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95, 1325-1339.

Vandello J A, Bosson J K ve Burnaford R (2009). Attributions for Men’s and Women’s Aggression. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35, 997-1010.